

ВІДГУК

офіційного опонента

**докторки юридичних наук, професорки, професорки кафедри цивільного
права та процесу Державного вищого навчального закладу**

«Ужгородський національний університет»

Менджул Марії Василівни

на дисертацію

БОРСУК ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА на тему

«Позбавлення батьківських прав

у сімейному праві»,

подану до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Хмельницького
університету управління та права ім. Леоніда Юзькова
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право,
за спеціальністю 081 Право

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. Актуальність дослідження інституту позбавлення батьківських прав у сімейному праві зумовлюється його особливою роллю у забезпеченні належного захисту прав та інтересів дитини. У сучасних умовах, коли українське суспільство зазнає значних соціальних трансформацій, пов'язаних із наслідками війни, питання належного виконання батьківських обов'язків набуває підвищеної ваги. Позбавлення батьківських прав виступає крайнім, але необхідним засобом реагування держави на випадки системного неврахування інтересів дитини, що потребує глибокого наукового осмислення як матеріально-правових, так і процесуальних аспектів його застосування.

Практична значущість теми підтверджується значною кількістю судових справ цієї категорії. Водночас помітна частка справ розглядається з порушенням процесуальних строків, а результати касаційного перегляду свідчать про наявність неоднакової практики застосування норм права. Це

вказує на існування як практичних труднощів, так і певних прогалин у правовому регулюванні.

Попри значну кількість наукових напрацювань, присвячених питанням відповідальності батьків, зловживання батьківськими правами та процесуальним особливостям розгляду відповідних справ, багато з них були виконані за інших соціально-правових умов або базуються на попередніх підходах до правозастосування. Окремі аспекти, зокрема співвідношення позбавлення батьківських прав із найкращими інтересами дитини, межі судового розсуду, а також роль психологічного чинника, потребують подальшого уточнення та переосмислення з урахуванням сучасних викликів.

Таким чином, необхідність комплексного дослідження позбавлення батьківських прав обумовлена як практичними потребами правозастосування, так і розвитком сімейно-правової науки. Системний аналіз цієї категорії справ дозволить удосконалити законодавче регулювання, сприяти формуванню єдності судової практики та забезпечити більш ефективний захист прав дитини як ключового суб'єкта сімейних правовідносин.

Дисертаційне дослідження Борсук Валерій Олексійович виконав в межах теми науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (номер державної реєстрації 0124U002539), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна. Метою наукового дослідження є розв'язання наукового завдання, що полягає в формуванні комплексного бачення ПБП у сімейному праві, а також у розробці науково обґрунтованих висновків і рекомендацій за предметом дослідження.

У дисертаційному дослідженні автору вдалося реалізувати поставлену наукову мету, результатом чого стало обґрунтування пропозицій щодо

внесення змін і доповнень до національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та практики окремих держав Європейського Союзу. Поставлені завдання знайшли своє відображення як у структурі роботи, так і у підсумкових висновках, сформульованих за результатами проведеного дослідження.

Об'єкт та предмет дослідження були коректно визначені згідно з науковими цілями, що дозволило авторці досягти поставленої мети та завдань дослідження. Об'єктом дослідження авторкою було виокремлено правовідносини між матір'ю, батьком і дітьми.

Форма, зміст і науковий стиль викладення роботи свідчать про належний рівень професійної підготовки дисертанта, його вміння працювати з науковою літературою, здійснювати її аналіз, а також опрацьовувати національні й міжнародні нормативно-правові акти та судову практику. Автор продемонстрував здатність на основі опрацьованого матеріалу формулювати власні теоретичні й практичні висновки та розробляти відповідні рекомендації.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження автора є самостійною науковою працею, якій притаманні оригінальність, цілісність викладу та належний рівень наукового обґрунтування висновків, а також містить аргументовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. Робота базується на системному підході до аналізу обраної проблематики, що забезпечує її логічну послідовність і внутрішню узгодженість. У процесі дослідження автор використав широкий масив наукових джерел, положення національного та зарубіжного законодавства, а також матеріали судової практики.

Дисертація відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам до наукових робіт такого рівня. Вона має чітку та продуману структуру, що охоплює анотацію, вступ, основну частину, висновки та додатки. У роботі сформульовано низку положень і висновків, які характеризуються науковою новизною, обґрунтованістю та повнотою.

Так, у *першому розділі* дисертації "Історико-правова та універсальна характеристики позбавлення батьківських прав у сімейному праві" дисертант

робить правильний висновок що «позбавлення батьківських прав у сімейному праві – це санкція, що застосовуються судом у встановлених законом випадках до матері, батька (позбавлення матері, батька батьківських прав), усиновлювача, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини (позбавлення усиновлювача батьківських прав), які не виконують батьківських обов'язків, унаслідок якої втрачається правовий зв'язок між батьком, матір'ю та дитиною чи між усиновлювачем, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини і самою дитиною. ПБП у сімейному праві розглядається в таких аспектах: а) як складник норми сімейного права, що встановлює санкцію особистого немайнового характеру за невиконання матір'ю, батьком, усиновлювачем, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, своїх батьківських обов'язків (статичний аспект); б) як сімейно-правову санкцію особистого немайнового характеру, що застосовується судом до матері, батька, усиновлювача, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, як правовий наслідок невиконання нею, ним батьківських обов'язків (динамічний аспект).».

У другому розділі "Алгоритм позбавлення батьківських прав у сімейному праві" дисертант доходить висновку, що «позов про ПБП в змозі подати особи, в сім'ї яких проживає дитина, незалежно від родинних зв'язків з дитиною. Головною умовою його подання згаданими особами є проживання дитини в їхній сім'ї понад 6 місяців. Адже відсутність батьківського піклування упродовж цього часу належить до підстав для ПБП. Крім осіб, які мають право на звернення до суду з заявою про ПБП, необхідно визначити осіб, які беруть участь у справі, що є однією із головних задач суду під час здійснення підготовки справи до судового розгляду».

Обґрунтованим є висновок розмежувати підстави і порядок ПБП на законодавчому рівні, «адже лише в ч. 1 ст. 164 СКУ, що має назву «Позбавлення батьківських прав», ідеться про систему підстав ПБП, а в інших приписах цієї статті, зокрема, в ч. ч. 2, 3, 4, 5 і 6, ідеться про порядок позбавлення таких сімейних прав. Отже, порядок ПБП чітко регламентований у ст. 164 СК України, яка незважаючи на назву «Підстави позбавлення

батьківських прав», регулює і відповідний порядок такого процесу. Тому вважаємо за доцільне змінити назву ст. 164 СК України на «Підстави та порядок позбавлення батьківських прав».

Третій розділ «Правові наслідки позбавлення батьківських прав і поновлення таких сімейних прав» зосереджено правових наслідків як позбавлення, так і поновлення батьківських прав. У своєму дослідженні автор доходить висновку: «поняття безповоротності поновлення батьківських прав визначено як неможливість відновлення втрачених батьківських прав матері, батька, усиновлювача у випадках, установлених законом. Поновлення батьківських прав у сімейному праві – це порядок відновлення правового зв'язку між матір'ю, батьком, які позбавлені батьківських прав, та дитиною, або між усиновлювачем, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, і цією дитиною, що здійснюється судом за наявності підстав, установлених законом, в інтересах дитини». Слушними є положення про темпоральні питання подання позову про поновлення батьківських прав. Доведено автором, що «доцільно ч. 4 ст. 169 СКУ доповнити абзацом другим про те, що позов про поновлення батьківських прав може бути поданий не раніше як через 6 місяців з дня набрання законної сили рішення суду про позбавлення батьківських прав».

У дисертаційному дослідженні зроблено чимало інших важливих висновків та пропозицій, які заслуговують на позитивну оцінку.

Автор дисертації Борсук Валерій Олексійович провів ґрунтовний аналіз доволі значної кількості наукових джерел, що свідчить про високий теоретичний рівень дослідження та є додатковим підтвердженням актуальності та верифікованості висновків.

Результати дослідження, сформовані висновки є науково обґрунтованими, оскільки базуються на проаналізованих наукових позиціях, джерелах, включаючи зарубіжні, а також чинне законодавство України та європейських держав, судову практику. Методологічну основу дослідження позбавлення батьківських прав у сімейному праві становлять як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи пізнання. Застосування методів аналізу, синтезу,

індукції та дедукції дало змогу комплексно дослідити зміст і правову природу відповідного інституту.

Історико-правовий підхід використано для з'ясування еволюції національного законодавства у цій сфері, а також формування наукових підходів до суміжних правових явищ. Завдяки структурно-функціональному та системному аналізу визначено місце позбавлення батьківських прав у системі сімейно-правових санкцій, окреслено їх взаємозв'язок і роль у структурі сімейного законодавства, а також узагальнено підстави застосування цього заходу.

Формально-логічний метод дав можливість уточнити та сформулювати низку авторських визначень, що розкривають зміст ключових категорій дослідження. Порівняльно-правовий підхід застосовано для зіставлення українського законодавства з підходами інших держав щодо позбавлення батьківських прав, відібрання дитини та поновлення відповідних прав. Використання методів ретроспективного й перспективного аналізу, а також моделювання сприяло формуванню узагальнених висновків і обґрунтуванню пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання. Добір і поєднання методів здійснювалися з урахуванням поставлених у дослідженні завдань, що забезпечило його послідовність і наукову обґрунтованість.

Теоретичну основу дослідження становлять узагальнюючі праці провідних фахівців у галузі цивільного, сімейного права та суміжних наукових напрямів. Значна увага приділена аналізу сучасних наукових джерел, що дало змогу автору забезпечити належний рівень аргументованості положень і глибину наукового осмислення порушених питань. Нормативну основу роботи складають як акти національного законодавства, так і правові акти окремих держав Європейського Союзу.

Структура дослідження є логічно вибудованою та послідовною, що дозволило автору всебічно висвітлити ключові проблемні аспекти позбавлення батьківських прав у сімейному праві.

Наукове та практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх безпосереднього використання у різних сферах юридичної

діяльності. Зокрема, у правотворчій площині сформульовані положення та висновки можуть бути застосовані в процесі нормопроектування з питань позбавлення батьківських прав у сімейному праві, що підтверджується їх упровадженням в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань правової політики (Акт впровадження від 11 лютого 2026 року).

Водночас отримані результати мають значення і для розвитку юридичної науки та освітнього процесу. Вони можуть слугувати теоретичним підґрунтям для подальших наукових розвідок у сфері сімейного права, а також використовуватися під час підготовки науково-практичних видань. Окреме значення мають напрацювання для освітньої діяльності, вони впроваджені у навчальний процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (Акт від 05.02.2026 року). Вказане засвідчує прикладний характер дослідження та його практичну значимість.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження Борсук В. О., опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження повністю відображено в 4 наукових статтях у фахових виданнях України та п'яти тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях, що підтверджує достатній рівень апробації результатів дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні, а також у публікаціях Борсук В. О., які оприлюднюють результати наукової роботи не виявлено порушень академічної доброчесності, у тому числі академічного плагіату, самоплагіату, фабрикацій чи фальсифікацій. Автор використав наукову літературу, нормативні акти та інші джерела, дотримуючись законодавства України про авторські права та суміжні права, надала повну і достовірну інформацію про результати свого дослідження, що підтверджує відсутність плагіату та самоплагіату у роботі.

Зауваження та дискусійні положення, які викладені в дисертації. Загалом позитивно оцінюючи науковий рівень здійсненого дослідження, його

обґрунтованість, достовірність та наукову новизну, слід все ж зауважити на певних дискусійних положеннях, що потребують додаткового обговорення під час публічного захисту:

1. Зауважено, що вперше *«обґрунтовано, що до наукового сімейно-правового обігу варто запровадити термін «безповоротність поновлення батьківських прав»*. Поняття *безповоротності поновлення батьківських прав* доцільно визначити як *неможливість відновлення втрачених батьківських прав матері, батька, усиновлювача у випадках, установлених законом*. Вказаний висновок доволі дискусійний, більш справедливим є існуючий підхід, що надає можливість матері, батьку усвідомити неправильність дій щодо дитини, виправитись, а також скористатися порядком поновлення батьківських прав, що також розглядається у судовому порядку із дотриманням відповідності такого поновлення найкращим інтересам дитини.

2. Дискусійним є висновок автора, що вперше сформовано дефініцію *«запропоновано дефініцію «поновлення батьківських прав у сімейному праві» як порядку відновлення правового зв'язку між матір'ю, батьком, які позбавлені батьківських прав, та дитиною, або між усиновлювачем, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, і цією дитиною, що здійснюється судом за наявності підстав, установлених законом, в інтересах дитини»*, необхідно надати додаткові пояснення щодо нових положень у вказаному визначенні.

3. Також, вважаємо дискусійним висновок автора про те, що удосконалено *«дефініцію «влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав» як передання дитини, мати, батько якої позбавлені батьківських прав, на виховання в сім'ю або дитячий заклад для забезпечення її виховання, освіти, розвитку і захисту її прав та інтересів»*. На наш погляд, вказане формулювання містить усталені підходи, а також не включає всі можливі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема патронатне виховання, передання під опіку/піклування, влаштування у прийомну сім'ю та до дитячого будинку сімейного типу.

4. Потребує додаткового теоретичного та практичного аналізу висновок автора, що *«...в законі має бути невичерпний (відкритий), а не навпаки вичерпний (закритий), перелік підстав ПБП, зокрема, встановити, що матір, батько можуть бути позбавлені батьківських прав з інших підстав, що мають істотне значення, зокрема, її, його поведінка не є правозгідною, суперечить моральним засадам суспільства»*. Ми переконанні, що як сімейно-правова санкція позбавлення батьківських прав має відбуватися виключно на вичерпному переліку, який встановлюється законом, передбачає баланс приватних та публічних інтересів із одночасним пріоритетом врахування найкращих інтересів дитини.

Висловлені зауваження мають переважно характер наукового уточнення та спрямовані на подальше вдосконалення запропонованих положень і рекомендацій, не впливаючи на загальну позитивну оцінку проведеного автором дослідження. Вони покликані сприяти розвитку наукової дискусії та можуть бути використані у подальших наукових напрацюваннях, що стосуються регулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком і дітьми.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Борсука Валерія Олексійовича за темою «Позбавлення батьківських прав у сімейному праві», є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати з розробки теоретичних і практичних аспектів самозахисту прав пацієнтів.

Дисертаційна робота Борсука Валерія Олексійовича за темою «Позбавлення батьківських прав у сімейному праві», за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п. 10 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Борсук Валерій Олексійович заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081«Право».

Офіційний опонент:

**докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та
процесу Державного вищого
навчального закладу «Ужгородський
національний університет»**

Менджул Марія Василівна